ВАРЛАМ ШАЛАМОВ
„ЧЕРВЕН КРЪСТ“

Превод от руски: Александър Талаков, 1994

chitanka.info

Животът в лагера е устроен така, че действителна, реална помощ на затворника може да окаже само някой медицински работник. Охраната на труда означава опазване на здравето, а опазването на здравето е опазване на живота. Началникът на лагера и подчинените му надзиратели, началникът на охраната с отряд бойци от конвойната служба, началникът на районния отдел на МВД със следователския си апарат, деецът на нивата на лагерната просвета — началникът на културно-възпитателната част заедно с инспекторите си — лагерното началство е толкова многобройно. На волята на тези хора — добра или зла — е поверено спазването на „режима“. В очите на затворниците всички тези хора са символ на гнет, на принуда. Именно те карат затворника да работи, пазят го дене и нощe да не избяга, гледат да не яде и да не пие повече, отколкото му се полага. Всички тези хора ежедневно, ежечасно повтарят на затворника само едно: „Работи! Давай!“.

И само един човек в целия лагер не казва на затворника тези страшни, омръзнали му, дълбоко мразени в лагера думи. Това е лекарят. Лекарят казва друго: почини си, ти си уморен, утре недей да работиш, болен си. Единствено лекарят не праща затворника в белия зимен мрак, в покрития с лед каменен забой — всеки ден, за много часове. Лекарят е защитник на арестанта според своята длъжност, спасява го от произвола на началството, от прекалено изпълнителните ветерани на лагерната служба.

Много отдавна на стените в бараките на лагерите висяха големи печатни съобщения: „Права и задължения на затворниците“. Имаше много задължения и малко права. „Правото“ да напишеш заявление до началника — само да не са колективни… „Правото“ да изпратиш писмо до роднините си чрез лагерната цензура… „Правото“ на медицинска помощ.

Това последно право беше извънредно важно, макар в много от амбулаториите на мините да лекуваха дизентерията с разтвор на калиев хиперманганат и със същия разтвор, само че по-гъст, мажеха гнойните рани и измръзванията.

Лекарят може официално да освободи човек от работа, да го запише в книгата; може да го изпрати в болницата, да го прехвърли в някой „оздравителен пункт“, да му увеличи дажбата. И, което е най-важното в един „трудов“ лагер — лекарят е този, който определя

„трудовата категория“, степента на трудоспособност, според която се определя нормата. Лекарят може дори да те предложи за освобождаване — по инвалидност, по прочутия член 458. Никой не може да накара да работи освободения по болест — в тези си действия лекарят не се контролира от никого. Това могат да сторят само лекари от по-висок ранг. В медицинската си дейност лекарят не се подчинява никому.

Освен това не трябва да се забравя, че лекарят е този, който е длъжен да контролира количеството на продуктите за „казана“, също и качеството на приготвената храна.

Единственият защитник на лагериста, негов реален защитник е лагерният лекар. Властта му е много голяма, понеже никой от лагерното началство не е в състояние да контролира действията на специалиста. Ако той прави невярно, недобросъвестно заключение, това би могъл да определи единствено друг медицински работник с по-висок или същия ранг — също специалист. Началниците на лагерите почти винаги бяха във вражда с медицинския си персонал — самата работа ги противопоставяше. Началникът искаше групата „ВО“ (временно освободени от работа поради болест) да е по-малка, да може повече хора да излязат на обектите. А лекарят виждаше, че тук границата между „доброто и злото“ отдавна е премината, че хората, отиващи на работа, са болни, уморени, изтощени и имат право да бъдат освободени от работа — и че са много повече, отколкото си представяше началството.

Ако лекарят имаше достатъчно твърд характер, той можеше да се наложи и хората да бъдат освободени от работа. Без разрешението на лекаря нито един началник на лагер не би посмял да изпрати хората на работа.

Лекарят можеше да спаси арестанта от тежък физически труд — всички затворници бяха разпределени в различни „категории труд“ — сякаш бяха коне. Тези трудови групи — те можеха да бъдат четири, три, пет — се наричаха „трудови категории“, макар този израз да приличаше на дошъл от философския речник. Това бе една от шегите, от гримасите на живота.

Да се даде „лека“ категория труд често пъти означаваше да се спаси живота на човека. Най-тежкото бе това, че хората, в стремежа си да получат категория за лек труд, се опитваха да излъжат лекаря, а в

действителност бяха болни много по-сериозно, отколкото самите те предполагаха.

Лекарят можеше да освободи от работа, можеше да изпрати в болница и дори да „актира“, т.е. да състави акт за инвалидност, и тогава затворникът трябваше да бъде извозен на „континента“. Наистина, мястото в болницата и актирането в медицинската комисия не зависеше от лекаря, който издаваше талона, но нали най-важното беше да се тръгне по този път.

Всичко това и още много други неща — по-дребни, ежедневни — бе прекрасно разбрано и взето под внимание от апашите. В кодекса на апашкия морал бе въведено специално отношение към лекарите. Заедно със „затворническата дажба“ и „крадеца-джентълмен“ в лагерния и затворническия свят се закрепи и легендата за „Червения кръст“.

„Червеният кръст“ е апашки термин и аз всеки път заставам нащрек, когато го чувам.

Апашите демонстративно показваха уважението си към медицинските работници, обещаваха им всяческа подкрепа, откроявайки лекарите от необятния свят на „балъците“ и „леваците“.

Беше съчинена легенда — и до днес я разправят в лагерите — как някакви дребни апашорчета обрали един лекар и как солидните престъпници намерили откраднатото и го върнали с извинения на лекаря. Досущ като в „Часовникът на Едуард Ерио“.

Нещо повече — наистина не грабеха лекарите, стараеха се да не ги грабят. Правеха им подаръци — в предмети, в пари, — ако това бяха волнонаемни лекари. Молеха ги и ги заплашваха, че ще ги убият, ако бяха лекари-затворници. Не спираха да хвалят лекарите, които им помагаха.

Да държиш „на въдицата“ някой лекар — това е мечта за всяка апашка компания. Апашът може да бъде груб и дързък с който и да е началник (той дори е длъжен при определени обстоятелства да демонстрира този свой „дух“ възможно най-ярко), но пред лекаря апашът се подмилква, често пъти дори се унижава пред него и никога не ще позволи груба дума по отношение на лекаря — докато не се увери, че не му вярват, че никой няма намерение да изпълнява наглите му искания.

Сиреч, нито един медицински работник не трябва да се безпокои за съдбата си в лагера — апашите щели да му помагат материално и морално: материалната помощ означаваше крадени „парцали“, „гащи“, а моралната — апашът щеше да удостои лекаря с честта да говори с него, да го посещава и да е благоразположен към него.

От лекаря се искаше малко — вместо болния балък, изтощен от непосилен труд, безсъние и побои, да вкара в болницата някой як педераст — убиец и изнудван. Да го вкара в болницата и да го държи там, докато той не пожелае да се изпише.

Искаше се малко: редовно да освобождава апашите от работа, за да могат да си поклатят краката.

Да изпраща апашите с медицински направления за други болници, ако това им дотрябва за някакви си техни, „висши“ цели.

Да прикрива апашите-симуланти, а те всичките са симуланти и мошеници, с вечните си изкуствено разранени трофични язви по пищялите и бедрата, с леки, ала впечатляващи прорезни рани на корема и т.н.

Да черпи апашите с „прахчета“, „кодеинче“ и „кофеинче“, заделяйки целия запас от наркотични средства и спиртни разтвори за „благодетелите“ си.

Години наред приемах етапи в една голяма лагерна болница — сто процента от симулантите, пристигнали по лекарско предписание, бяха апаши. Те или подкупваха местния лекар, или го заплашваха — и той им съчиняваше фалшив медицински документ.

Често пъти ставаше и така, че местният лекар или местният началник на лагера в желанието си да се отърват от омръзналия им и опасен елемент в „домакинството“ си, изпращаха апашите в болницата, надявайки се, че дори да не изчезнат завинаги, то поне за известно време те ще могат да си починат от тях.

Ако лекарят е бил подкупен — това е лошо, много лошо. Но ако е бил сплашен — той може да бъде извинен, понеже заплахите на апашите не са празни приказки. В медицинския пункт на мина „Спокойний“, където имаше много криминални, командировали от болницата младия лекар и, което беше по-важно, младия арестант Суровой, наскоро завършил Московския медицински институт.

Приятелите му го карали да се откаже, според тях по-добре било да отиде на обща работа, но да не заема явно опасната длъжност.

Суровой бил попаднал в болницата от обща работа — страхувал се да се върне пак там и се съгласил да замине за златната мина и да работи по специалността си. Началството го инструктирало, ала не му дало съвет как да се държи. Категорично му забранили да изпраща от мината здрави апаши. Месец по-късно той бил убит направо по време на прием — на тялото му имало петдесет и две рани от нож.

В „женската зона“ на една друга мина възрастната лекарка Шицел бе съсечена с брадва от собствената си санитарка — крадлата Крошка, която изпълнила „присъдата“ на апашите.

Така изглеждаше на практика „Червеният кръст“ в случаите, когато лекарите не бяха сговорчиви и не вземаха рушвети.

Наивните лекари търсеха обяснение на противоречията от идеолозите на престъпния свят. Един от философите-главатари по онова време се намираше в хирургичното отделение на болницата. Преди два месеца, затворен в изолатора, той, в желанието си да се измъкне оттам, прибягнал до обикновено безпогрешния, ала все пак опасен начин: поръсил и двете си очи — за по-сигурно — със стърготини от химически молив. Станало така, че медицинската помощ закъсняла и апашът ослепял — в болницата лежеше вече като инвалид, подготвяйки се за прехвърляне на „континента“. Но подобно на прочутия сър Уилямс от „Рокамбол“, дори сляп той продължавал да участвува в разработването на планове за различни престъпления, да не говорим за „съдилищата на честта“, където бил непререкаем авторитет. На въпроса на един лекар за „Червения кръст“ и за убийствата на медицинските работници в мините, извършени от апашите, „сър Уилямс“ отговори, смекчавайки гласните след съскавите съгласни, както говорят всички апаши:

— В живота мозе да има много случаи, когато законът не трябва да се прилага. — Той беше диалектик, този „сър Уилямс“.

В „Записки от Мъртвия дом“ Достоевски с умиление отбелязва постъпките на „нещастниците“, които се държат като „големи деца“, увличат се от театър, карат се като деца. Достоевски не е срещал и не е познавал хора от истинския престъпен свят. На този свят той не би си позволил да изкаже никакво съчувствие.

Неизброими са злодействата на апашите в лагерите. Нещастните хорица — „работягите“, на които крадецът отнема последния парцал, последните пари — не смеят да се оплачат, понеже виждат, че

крадецът е по-силен от началството. Апашът налага работягата и го кара да работи — десетки хиляди хора са пребити от апашите до смърт. Стотици хиляди, лежали в затворите, попадаха под влиянието на апашката „идеология“ и преставаха да бъдат хора. В душите им завинаги остана нещо престъпно — апашите, моралът им завинаги оставяха в душите на всеки един неизгладима следа.

Началникът е груб и жесток, възпитателят лъже, лекарят няма съвест, но всичко това са дреболии в сравнение с разлагащата сила на престъпния свят. Онези все пак са хора, понякога в тях прозира нещо човешко. А апашите не са хора.

Влиянието на морала им върху лагерния живот е безгранично, всестранно. Лагерът е отрицателен житейски опит — от начало до край. Никой не може да почерпи оттам нищо полезно, нищо нужно — нито затворникът, нито неговият началник, нито охраната, нито неволните свидетели — инженери, геолози, лекари, — нито шефовете, нито подчинените.

Всяка минута живот в лагера е отровена минута.

Там има много неща, за които човек изобщо не трябва да знае, не трябва да ги вижда, а ако ги е видял — най-добре ще е да умре.

Там затворникът свиква да мрази труда — невъзможно е да се научи на нещо друго.

Свиква да се подмазва, да лъже, да прави малки и големи подлости, става егоист.

Връщайки се на „свобода“, той вижда, че не само не е израснал през времето, прекарано в лагера, но че интересите му са станали по-ограничени, по-бедни и груби. Че моралните задръжки са изчезнали някъде.

Оказва се, че може да се правят подлости и все пак да се живее.

Може да се лъже и да се живее.

Може да се дават обещания, да не се изпълняват и все пак да се живее.

Може да се пропият парите на приятеля.

Може да се проси милостиня и да се живее. Да се проси и да се живее! Оказва се, че човек, който е извършил подлост, не трябва да умре.

Той цени прекалено много собствените си страдания, забравяйки, че всеки човек има своя мъка. Отвикнал е да съчувствува

на чуждата болка — просто не я разбира, не иска да я разбере.

Скептицизмът — това не е най-лошото от лагерното „наследство“.

Той свиква да мрази хората.

Страх го е — той е страхливец. Страх го е да не би съдбата му да се повтори — бои се от доноси, бои се от съседите си, бои се от всичко, от което човек не бива да се страхува.

Той е морално смачкан. Представите му за нравственост са се променили и той не забелязва това.

В лагера началникът свиква с почти безконтролна власт над арестантите, свиква да гледа на себе си като на бог, като на единствен пълномощен представител на властта, като на човек от „висша раса“.

Конвойният, в чиито ръце многократно е бил животът на хората и който често пъти е убивал прекрачилите в „забранената зона“ — какво ще разкаже той на годеницата си за своята работа в Далечния север? Как е налагал с приклада на пушката си гладни старци, които не са имали сили да вървят ли?

Младият селянин, попаднал в лагера, вижда, че в този ад само апашите живеят сравнително добре, с тях се съобразяват, всемогъщото началство се страхува от тях. Те са винаги добре облечени, сити, помагат си един на друг.

Селянинът се замисля. Започва да му се струва, че истината е на тяхна страна, че само ако подражава в поведението си на апашите — ще може да се опита да спаси собствения си живот. Оказва се, че има „хора“, които „умеят да живеят“ дори на самото „дъно“. И селянинът започва да подражава на апашите с поведението си, с постъпките си. Той подкрепя всяка тяхна дума, готов е да изпълни всяко тяхно поръчение, говори за тях със страх и благоговение. Бърза да изпъстри речта си с апашки думички — на нито един човек от мъжки или женски пол, волнонаемен или затворник, живял в Колима, това не му се размина.

Тези думи са отрова, проникваща в душите на хората, и именно с овладяването на апашкия жаргон започва сближаването на балъка с престъпния свят.

Затворникът-интелигент е потиснат от лагера. Всичко, което му е било скъпо, е стъпкано в калта, цивилизацията и културата напускат човека невероятно бързо, за броени седмици.

Аргументи в спора стават юмрукът, тоягата. За начин на принуждение служат прикладът, ударът в зъбите.

Интелигентът се превръща в страхливец и собственият му мозък започва да му подсказва „оправдания“ за постъпките му. Той може да си внуши всичко, да се присъедини към която и да е от страните в някой спор. На интелигента му се струва, че апашите са „учители в живота“, борци „за народни права“.

Плесницата, ударът превръщат интелигента в покорен слуга на някой „Сенечка“ или „Костечка“.

Физическото въздействие се превръща в морално.

Интелигентът е наплашен веднъж завинаги. Духът му е сломен. Този страх и тази сломеност той носи със себе си и в „свободния“ живот.

Инженерите, геолозите и лекарите, пристигнали в Колима по договор с Далстрой, се разлагат морално много бързо: „лесните пари“, „законът на тайгата“, робският труд, от който могат да се възползват с такава лекота и толкова изгодно, стесняването на културните интереси — всичко това развращава, разлага; който е работил дълго време в някой лагер, не се връща на „континента“ — там няма да струва пукната пара, а той е свикнал да живее „богато“, охолно. В литературата това разложение се нарича „зов на Севера“.

За това развращаване на човешката душа до голяма степен е виновен престъпният свят, криминалните рецидивисти, чиито вкусове и навици се отразяват на целия живот в Колима.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

http://chitanka.info

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.